

БЕРТІЛЬ УЛІН: ВНЕСОК У РОЗВИТОК ТЕОРІЇ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ І МІЖНАРОДНОГО РУХУ КАПІТАЛУ

Тенденції інтернаціоналізації виробництва й капіталу на сучасному етапі посилили інтерес вчених до проблем міжнародних економічних відносин і, зокрема, міжнародної торгівлі. Як відомо, теорія міжнародної торгівлі ґрунтується на теорії порівняльних переваг англійського економіста Давіда Рікардо (1772–1823), згідно з якою "країна повинна спеціалізуватися на виробництві якогось товару та експортувати його, якщо відмінність між витратами виробництва даного товару і вищими витратами виробництва інших товарів більша, ніж в інших країнах" [5, 475]. Це означає, що міжнародна торгівля лише тоді буде взаємовигідною, якщо кожна країна спеціалізуватиметься на випуску тих товарів, у виробництві яких вона має найбільшу відносну ефективність (незалежно від того, що країни можуть відрізнятися за рівнем економічного розвитку).

Сучасною модифікацією теорії порівняльних переваг є теорія співвідношення факторів виробництва. Її основоположниками стали шведські економісти Елі Хекшер (1879–1952) і Бертіль Готтхард Улін (1899–1979).

Б. Г. Улін (Ohlin) народився 23 квітня 1899 р. в селі Кліппані, що на півдні Швеції. Він був одним з семи дітей місцевого прокурора Еліса Уліна та Інгеборг Улін. Бертіль виявився надзвичайно обдарованим хлопчиком. У п'ятнадцятирічному віці закінчив середню школу і відразу вступив до Лундського університету, де вивчав економічні науки, математику, статистику. Отримавши з найкращими оцінками ступінь бакалавра, у 1917 р. вступає до Стокгольмської школи економічних наук і ділової адміністрації, де навчається під керівництвом теоретика міжнародної торгівлі Елі Хекшера. Через два роки отримує ступінь магістра з цивільної економіки. Свою аспірантську роботу Б. Улін продовжив у Стокгольмському університеті за економічною спеціальністю. У 1918 р. юнак стає членом Клубу політичної економії, до якого належала наукова еліта – К. Вікселль, Д. Давидсон, С. Брісман, а також Е. Хекшер, Г. Кассель, Г. Багге. Б. Улін брав активну участь у семінарських дебатах цього клубу, а також виступав з доповідями про власні дослідження у сфері економіки. Однак останні були тимчасово припинені в 1920 р. у зв'язку з роботою в Шведській економічній раді, де Б. Улін обіймав посаду помічника секретаря, а також – в наступному 1921 р., коли Бертіль виконував свій військовий обов'язок на шведському воєнно-морському флоті. В 1922 р. Б. Улін

повертається в Стокгольмський університет, репрезентує свій реферат з теорії міжнародної торгівлі та розпочинає роботу над дисертацією.

У 1924 р. молодий вчений отримує докторський ступінь і призначається професором Копенгагенського університету. Працюючи на цій посаді п'ять років, Б. Улін доповнив свою дисертацію і здійснив її переклад англійською мовою. Ця робота була опублікована в 1933 р. під назвою "Міжрегіональна і міжнародна торгівля" ("Interregional and International Trade") і отримала загальне визнання як найвагоміший внесок Уліна в економічну науку. Відображене в дисертації дослідження революціонувало усю теорію міжнародної торгівлі.

Центральне місце в теорії торгівлі Б. Уліна займає модель Хекшера–Уліна, яка отримала цю назву як факт визнання ранніх праць Е. Хекшера про вплив торгівлі на розподіл доходу. Загалом спираючись на ідеї Е. Хекшера стосовно існування тенденції до міжнародної рівноваги в цінах факторів виробництва і товарів, Б. Улін доопрацював теорію порівняльних витрат (співвідношення факторів виробництва), яка лежить в основі його теорії міжнародної торгівлі і базується на кількох важливих припущеннях:

1. Все світове господарство складається з двох країн, кожна з яких виробляє два товари, використовуючи два однорідні в масштабах світового господарства фактори виробництва. Кількість факторів є незмінною, однак кожна країна забезпечена ними по-різному.
2. Виробництво у кожній країні базується на однаковій технології, тобто виробничі функції обох країн ідентичні.
3. Виробництво обох товарів у кожній країні характеризується незмінним ефектом масштабу.
4. Товари відрізняються факторомісткістю, однак остання є сталою при всіх співвідношеннях цін на виробничі ресурси.
5. Смаки та уподобання споживачів обох країн збігаються.
6. Економіка країн характеризується досконалою конкуренцією.
7. Фактори виробництва повністю мобільні в межах кожної країни, але не у міжнародних масштабах.
8. Транспортні видатки дорівнюють нулю.
9. Відсутні перешкоди щодо руху товарів між країнами, ціни та обсяги виробництва визначаються без будь-якого втручання держави (уряду) під впливом суто ринкових сил [4, 102].

Б. Улін довів, що міжнародна торгівля виникає між країнами з різними "факторами доходу" (відмінностями у відносній пропозиції землі, праці та капіталу), навіть у тому випадку, якщо ці країни володіють однаковими виробничими технологіями. Відмінності у факторах доходу обумовлюватимуть відмінності у відносних цінах. Відштовхуючись від цього положення, Б. Улін обґрунтовує свої твердження щодо спрямованості товарних потоків. Він передбачав, що країни будуть здійснювати експорт тих товарів, які у них є відносно дешевшими за відсутності торгівлі, і, навпаки, імпортуватимуть такі, які – відносно дорожчі, знову ж таки за відсутності торгівлі. Якщо, наприклад, Австралія у відносному достатку наділена землею, в той час, як Англія – робочою силою, то Австралія здійснюватиме експорт "землеінтенсивних" товарів, тобто тих, для виробництва яких необхідним є

використання значних земельних угідь (наприклад, шерсть), в той час, як Англія вдаватиметься до експорту "працеінтенсивних" товарів (текстильні вироби) [2]. Таким чином, з метою вивчення впливу торгівлі на доходи та їх розподіл Б. Улін створює структурну основу для синтезу теорії торгівлі і теорії загальної рівноваги. Його праця дала поштовх появі теореми В. Столпера і П. Самуельсона "про вирівнювання співвідношення фактори-ціни", яка стверджує, що зовнішня торгівля визначає тенденцію цін факторів виробництва в різних країнах до вирівнювання. Якщо продовжити вищенаведений приклад, то обмін австралійських товарів на англійські буде підвищувати ціну землі в Австралії і заробітну плату в Англії. Торговельні потоки зростатимуть доти, здійснюючи вплив на ціни, поки ціна землі і заробітна плата в Австралії та Англії не збалансуються. Отже, ефект від впливу торгового обміну товарами на факторні ціни є таким самим, яким би він був за умови вільного переміщення факторів виробництва між країнами [2]. Практичне значення теорії Б. Уліна полягає у висновку про те, що тарифи та інші торговельні обмеження негативно впливають на розподіл доходів, оскільки створюють перепони щодо вирівнювання факторних доходів. Зокрема, високі митні тарифи, які вводяться в Англії на товари, що виробляються із застосуванням значних земельних угідь, можуть підвищити частку землевласників у доході Англії і частку робітників у доході Австралії.

Праця Б. Уліна "Міжрегіональна і міжнародна торгівля" насичена низкою ефективних гіпотез, які спонукали теоретиків торгівлі вдатися до їх емпіричної перевірки. Перша така спроба знайшла відображення у статті американського економіста В. Леонт'єва (1954 р.), який намагався перевірити теорію Хекшера-Уліна на основі розрахунку повних витрат праці і капіталу на експорт і імпорт США – країна, яка в той час вважалась "капіталонадлишковою". Вчений передбачав, що США експортують капіталомісткі товари, а імпортують працемісткі. Однак результат виявився зворотнім і отримав назву "парадоксу Леонт'єва". Виявилось, що відносний надлишок капіталу в США не відображається на американській зовнішній торгівлі. США здійснювали здебільшого експорт працемістких товарів, аніж капіталомістких. В. Леонт'єв припустив, що за будь-якої комбінації з наявною кількістю капіталу 1 людино-рік американської праці еквівалентний 3 людино-рокам іноземної праці, тобто вища продуктивність американської праці пов'язана з вищою кваліфікацією американських працівників [6, 421]. Це стало основою для виникнення моделі "кваліфікації робочої сили", згідно з якою у виробництві беруть участь не три фактори, а чотири: кваліфікована праця, некваліфікована праця, капітал і земля. Відносна достатність професійного персоналу і висококваліфікованої робочої сили призводить до експорту товарів, які вимагають більшої кількості кваліфікованої праці і, навпаки, відносна достатність некваліфікованої робочої сили сприяє експорту товарів, для виробництва яких високий рівень кваліфікації не вимагається [6, 422]. Різні інтерпретації вищезгаданого парадоксу стимулювали проведення додаткових емпіричних і теоретичних досліджень з проблем міжнародної торгівлі, а також сприяли подальшому розвитку практичного застосування праць Б. Уліна.

Деякі західні економісти висловлювали інші критичні оцінки теорії Хекшера-Уліна. Зокрема, нобелівський лауреат Г. Мюрдаль заперечував, що міжнародна торгівля призводить до вирівнювання цінових факторів, оскільки розподіл доходів між країнами, які відрізняються за рівнем економічного розвитку, стає дедалі

О. Шиманська

Бертіль Улін: внесок у розвиток...

нерівномірнішим. Теорему Хекшера–Уліна критикував також відомий англійський економіст Р. Харрод, вважаючи її недійсною. Американський професор М. О. Клемент, наводячи висловлювання Г. Мюрдаля і Р. Харрода, також заперечував висновки теореми Хекшера–Уліна, підкреслюючи її несумісність з фактами, які свідчать про існуючі в реальній дійсності суттєві відмінності в комбінації факторів виробництва в різних галузях економіки.

Не зважаючи на дискусійність окремих положень, теорія Хекшера–Уліна має широке практичне застосування. Вона використовувалась при формуванні зовнішньоторгової стратегії багатьох країн. З метою посилення факторних переваг уряди вдавалися до низки заходів, спрямованих на підтримку і стимулювання експорту. Зокрема, здійснювали девальвацію національної валюти, надавали підприємствам різні пільги, субсидії на модернізацію виробництва та оновлення експортної продукції. Теорія співвідношення факторів виробництва дає змогу визначити, якими товарами обмінюватимуться країни на міжнародному ринку, і містить цінні методологічні підходи стосовно аналізу напрямів впливу міжнародної торгівлі на відносні ціни факторів виробництва та розподіл факторних доходів. Положення цієї теорії є важливими також для теорії економічного зростання. Цілком очевидно, що для країни з надлишком праці зовнішня торгівля може потенційно розширити можливості повнішого використання цього надлишкового ресурсу і/або зумовити підвищення заробітної плати працівників. Водночас з'являється можливість економії дефіцитної іноземної валюти, яка є необхідною для придбання інвестиційних товарів. Окрім цього, теорія співвідношення факторів виробництва має вкрай важливе значення для обґрунтування вигідності міжнародної торгівлі для всіх її учасників. На відміну від теорії порівняльних переваг Д. Рікардо, який не вдавався до аналізу причин у відмінностях у продуктивності праці, Е. Хекшер і Б. Улін запропонували розгорнуте тлумачення міжнародної спеціалізації. Вони оперували не одним, а двома факторами виробництва, що перетворювало теорію на універсальну і відповідало намаганням посткласичної теорії звільнитися від впливу трудової теорії вартості, яку все ще застосовували при аналізі міжнародної торгівлі.

У 1930 р. Б. Улін став послідовником Е. Хекшера у Стокгольмській школі економічних наук і ділової адміністрації, де працював над розвитком макроекономічної теорії і теорії стабілізаційної політики, яку часто пов'язували з ім'ям Джона Мейнарда Кейнса. Випереджуючи ідеї Дж. М. Кейнса, висунуті ним у 1936 р. у книзі "Загальна теорія зайнятості, процента і грошей" ("The General Theory of Employment, Interest and Money"), Б. Улін вперше підкреслив важливість змін у ефективному попиті (замість зрушень у відносних цінах). В цей час Дж. Кейнс не зміг належно оцінити аргументи Б. Уліна, хоча самостійна роль сукупного попиту у визначенні національного доходу зайняла центральне місце у пізніх працях Дж. Кейнса. Під час Великої депресії Б. Улін продовжував наголошувати на необхідності регулювання попиту та проведення урядом стабілізаційної політики. Вчений переконував шведський уряд вдатися до фіскальної політики, спрямованої на розширення економічної активності з метою скорочення безробіття.

Варто зазначити, що обмін думками, проведений між Б. Уліном і Дж. М. Кейнсом у 1937 році в "Економічному журналі", значно збагатив і теорію грошей. У даному випадку предметом полеміки вчених-економістів були судження Дж. М. Кейнса

стосовно трансакційного попиту на гроші (трансакція – це угода, яка супроводжується взаємними поступками. – прим. авт.). Різні тлумачення функції трансакційного попиту на гроші зазвичай демонструють співвідношення між необхідною кількістю грошей і розмірами доходів. Такий підхід може бути прийнятним лише у першому наближенні, яке відображає характеристики попиту на гроші лише для певних випадків. Тоді, зокрема, коли в ході аналізу зазначеної проблеми передбачається, що сукупний попит на товари залишається незмінним, змінюється лише кількість тих чи інших потрібних товарів. Хоча Дж.М. Кейнс допускав, що така функція попиту на гроші є поясненням реальності лише у першому наближенні, Б. Улін відразу зазначив недоліки цієї ідеї і аргументував їх. Дж.М. Кейнс під впливом обміну думками з шведським вченим намагався доопрацювати свій новий підхід до розгляду економічних явищ і процесів (до мотивів, які складають основу попиту на гроші, він став відносити також “фінансовий” мотив).

До вагомого наукового доробку Б. Уліна, окрім праці “Міжрегіональна і міжнародна торгівля”, належить також книга “Вільна і диригована економіка” (1936 р.), присвячена розвитку системи приватного підприємництва, обґрунтуванню державної економічної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для функціонування приватнокапіталістичного сектора. Він був прихильником такого поєднання конкуренції, монополії і державного регулювання, за якого держава зможе створювати сприятливі умови для діяльності приватного підприємства і монополій, не зловживаючи своїм становищем.

У 1938 р. Б. Улін опублікував дві статті про так звану “стокгольмську теорію заощаджень і інвестицій”. Характеризуючи погляди Стокгольмської школи на співвідношення (за експортних умов “ex ante”) між національним доходом, заощадженнями, інвестиціями і відсотковими ставками, вчений акцентував увагу на динамічній і послідовній економічній структурі. Національний дохід, згідно з моделлю Стокгольмської школи, є результатом динамічного процесу, в ході якого інвестиції і споживання, заплановані в одному періоді, визначатимуть рівні зайнятості, які створюють основу для відповідних планів наступного періоду, і так до нескінченності. Цей динамічний підхід відображений у книзі Б. Уліна “Проблема стабілізації зайнятості” (“The Problem of Employment Stabilization”, 1949 р.), в якій автор довів, що тиск надлишкового попиту, викликаний експансіоністською урядовою політикою, може спричинити хронічну інфляцію.

Б. Улін, працюючи у складі шведського парламенту (1938 р.), намагався реалізувати на практиці розробки “шведської (стокгольмської) школи економіки”. З 1944 по 1967 рр. Б. Улін був лідером Шведської ліберальної партії, а в 1944–1945 рр. обіймав посаду міністра торгівлі в коаліційному уряді. В цей час його наукові дослідження і політична діяльність сприяли створенню “шведської держави добробуту”, в якій класичний лібералізм поєднався з елементами соціальної демократії. У 50–60-х рр. ХХ ст. шведська модель стала своєрідним балансом між капіталізмом і соціалізмом.

Б. Уліну було властиве діалектичне мислення, вміння об’єктивно оцінити факти і за необхідності обґрунтувати іншу точку зору щодо тієї чи іншої проблеми. Зокрема, в 30-і роки ХХ ст. він виступав за активне державне регулювання економіки, розвинув принцип експортної спеціалізації і мікроекономічний підхід до неї (зміни в народному

О. Шиманська

Бертіль Улін: внесок у розвиток...

господарстві, на думку вченого, залежать від інтенсивності реакції мікроекономічного рівня на політику держави). На рубежі 40–50-х рр. ХХ ст. Б. Улін, навпаки, висловлюється за демонтаж регулювання, особливо на грошовому ринку, і перенесення уваги на рівень мікроекономіки.

Цілком закономірним є той факт, що в 1977 р. Бертілю Уліну спільно з Джеймсом Мідом "за першопрохідницький внесок в теорію міжнародної торгівлі і міжнародного руху капіталу" була присуджена Нобелівська премія з економіки. У своїй промові під час презентації Ассар Ліндбек, член Шведської королівської академії наук, зазначив: "Праця Б. Уліна підтвердила, що здатна бути міцним наріжним каменем як для подальших теоретичних досліджень, так і для практичного застосування", а також, що вона "надихнула вчених на проведення досліджень у галузі міжнародної економіки, які виходять за межі формалізованих моделей". У Нобелівській лекції Б. Улін порівняв два випадки міжнародної депресії в країнах, які орієнтовані на ринкову економіку. Окрім цього, зосередив увагу на відмінностях в економічних факторах, які були властиві періоду Великої депресії і світової рецесії середини 70-х років ХХ ст.

У 1931 р. Б. Улін одружився з Евою Крузе, у них народились син і дві доньки. Помер Б. Улін 3 серпня 1979 р. під час відпустки на півночі Швеції.

Своїм нащадкам Бертіль Готтхард Улін залишив багату наукову спадщину, зокрема такі праці, як "Теорія торгівлі", "Світова економічна депресія", "Іноземна торгівля і торговельна політика", "Ринок капіталу і політика процентів", "Проблема стабілізації зайнятості", "Міжнародний розподіл економічної діяльності" та інші.

Б. Улін – почесний професор Вищої школи економічних наук і ділової адміністрації в Стокгольмі. Окрім Нобелівської премії, нагороджений орденом Королівської Північної зірки уряду Швеції і орденом Даннеброга уряду Данії.

Література

1. *The Course and Phases of the World Economic Depression, 1931.*
2. *Interregional and International Trade, 1933.*
3. *The Problem of Employment Stabilization, 1949.*
4. Довбенко М.В. *Сучасна економічна теорія (Економічна нобелелогія): Навчальний посібник.* – К.: Видавничий центр "Академія", 2005. – 336 с.
5. Рикардо Д. *Начала политической экономии // Классика экономической мысли: Соч.* – М.: ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 475.
6. *Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов/ Под ред. Г.П. Журавлевой и Н.Н. Мильчаковой.* – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 485 с.

Редакція отримала матеріал 2 березня 2007 р.